

Parahin Tuula

Kun Minna pyysi minua avaamaan juhlaseminaarisi, vastasin heti kyllä. Samalla tuli vähän hämmentynyt olo. Näyttää näet uhkaavasti siltä, että yhä nuoremmat ja nuoremmat eläköityvät. Sinäkään et ehtinyt työskennellä Tampereen yliopistossa kuin vaivaiset 40 vuotta, ja jo heti on tarkoitus siirtyä vapaaksi tutkijaksi.

Sallittakoon alkuun lyhyt muistelo ensi kohtaamisestamme. Se tapahtui Riihimäen rautatieasemalla joskus 1970-luvun puolivälissä. Olin tulossa kotoani Kymenlaaksosta Tampereella. Samaan aikaan Tampereen junaan odotti Rantalaihon Liisa, jonka olin oppinut tuntemaan Kiillosta ja joku nuori nainen, jolla oli mukaan iso haitari. Tuo nuori nainen oli Tuula. Liisa ja Tuula olivat palaamassa Teollisuustyö ja automaatio-projektin kokouksesta Moskovasta ja Tuula oli ostanut tuliaseksi haitarin. Kohteliaana opiskelijana tarjouduin auttamaan naisia matkatavaroiden kantamisessa junaan. Seuraavan kerran törmäsin Tuulaan Työelämäntutkimuskeskuksen perustamisen tohinoissa joskus vuonna 1987.

Tuula on tamperelaisen työelämäntutkimuksen yksi perustajista ja kantavista voimista. Hän on vaikuttanut työelämän tutkimuksen kentällä yli 40 vuotta. Tuula on vetänyt lukuisia tutkimushankkeita, toiminut asiantuntijana eri tehtävissä, ohjannut väitöskirjoja ja pitänyt huolta työyhteisöstä. Tuula on toiminut laajoilla kentillä. Hänen tutkimusalojaan ovat olleet muiden muassa: työelämän sukupuolistuneet käytännöt, tasa-arvo ja työ, julkisen sektorin työt ja työ tietoyhteiskunnassa.

Meitä puhujia pyydettiin lyhyesti refleктоimaan omaa suhdettamme työelämäntutkimukseen. Minulla harastus alkoi gradusta vuonna 1979. Olin mukana Jyrki Jyrkämän ja Antti Kasvion vetämässä Työttömyys elämäntilanteena-projektissa. Tein sen yhteydessä graduni työttömien toimeentulosta.

Luokkaprojekti oli oman aikansa huippututkimusta. Tutkijanurani alkoi, kun sain puolen vuoden työnhaun jälkeen kirjeen Rantalaihon Liisalta. Siinä hän pyysi minua projektsihteeriksi Raimo Blomin johtamaan Luokkaprojektiin. Runsaan viiden vuoden aikana julkaisimme lukuisia artikkeleja ja raportteja. Työelämää sivuttiin luokkatutkimuksen näkökulmasta. Pohdimme paljon luokkatilanteen rakenteistumista työssä. Havaitimme, että luokkaa tehdään työssä, luokat näkyvät työssä ja luokat ja työ ulottuu koko elämään. Vuonna 1984 julkaisimme Suomalaiset luokkakuvassa kirjassa työtä käsiteltiin hyvin laajasti. Kirjan 10. luvulla Luokkatilanteen rakenteistuminen työssä on mittaa yli 100 sivua.

Luokkaprojektin ohella on syytä mainita pari muutakin hanketta. Olin mukana SAK:n ensimmäisessä laajassa järjestötutkimuksessa vuonna 1985. Se opetti paljon työmarkkinoista, ammattijärjestöistä ja kirjoittamisesta. Kirjoitimme kollegani Heikki Kehälinnan kanssa vuodessa neljä kirjaa. Salaisuus oli siinä, että minä sanelin junamatkoilla, SAK:n tekstinkäsittelijät purkasivat sanelun ja Heikki hioi tekstejä. Järjestötutkimuksesta alkaen olen seurannut varsin tarkasti ammattiliittojen ja työmarkkinoiden kehitystä Suomessa. Julkaisimme vuonna 2001 Raimo Blomin ja Pasi Pyöriän kanssa tutkimuksen Tietotyö ja työelämän muutos. Silloin olimme ajan

hermolla, kun pohdimme tietotekniikan ja työn suhdetta. Keskustelimme linformaatioyhteiskunnasta ja jostakin merkillisestä tietotyöstä. Viimeksi kiinnitin huomionne työelämän joustoihin. Teimme Tietotyöhankkeen jälkeen yhdessä turkulaisten Heikki Uhmavaaran ja Jukka Niemelän kanssa ison tutkimuksen työelämän joustoista. Kysimme, että joutaako työ? Havaitimme, että työhän joustaa. Löysimme Suomesta kiinnostavia paikallisia joustavuuskäytäntöjä, opimme, että vastavuoroisuus on tärkeää ja että työpaikkakulttuurilla on todella väliä.

Entä tästä eteenpäin? Millaisiin asioihin tutkimuksessa olisi syytä pureutua? Oman sosiologisen ymmärryksen mukaan palkkatyösuhte on edelleen kapitalismin keskeisin sosiaalinen suhde. Tutkimusta pitäisi suunnata sekä teoreettisella tasolla että empiirisesti palkkatyösuhteen muutoksiin. Mitä palkkatyö tarkoittaa vaikkapa Myanmarissa tai Burundissa? Miten palkkatyösuhde muuttuu Suomessa?

Toinen tärkeä kysymys – tämä on samalla yleistä sosiologiaa – koskee palkkatyön ja koko palkkatyöyhteiskunnan tulevaisuutta. Mitä on tapahtumassa palkkatyön ympärille rakentuneelle yhteiskunnalliselle järjestykselle?

Luin kesällä ranskalaisen filosofin Bernard Stieglerin paksun kirjan automaattisesta yhteiskunnasta (Automatic Society). Automaattisen yhteiskunnan ensimmäinen osa ilmestyi ranskaksi vuonna 2015. Kirja pureutuu automatisoinnin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Olemme kaikki lukeneet kuinka digitalisaatio ja robotiikka korvaa inhimillistä työtä kiihtyvällä vauhdilla, ja työmarkkinoilta katoaa niiden seurauksena miljoonia työpaikkoja. Muutos koskettaa perinteisen teollisen työn lisäksi korkeasti koulutettuja asiantuntijatehtäviä kuten lakimiehiä tai lääkäreitä. Stieglerin mukaan nyt käynnissä oleva yhteiskunnan automatisoituminen on osittain runsas 30 vuotta sitten alkanutta konservatiivista vallankumousta. Konservatiiviseen vallankumoukseen yhdistyvät myös uusliberalistinen talouspolitiikka ja populistiset poliittiset valtakohalitiot.

Ajatus ihmistyön korvautumisella koneilla ei ole suinkaan uusi. Jo Karl Marx pohti laajalti pääoman arvokoonpanon muutosten yhteiskunnallisia seurauksia. Palkkatyön loppumista on ennustettu jo yli 100 vuotta. Edellisen kerran palkkatyöyhteiskunnan kriisistä keskusteltiin vilkkaasti 1980-luvulla (esim. Andre Gorz). Nykyinen digitalisaation prosessi saattaa teknologisesti mahdollistaa palkkatyön dramaattisen vähentymisen. Kysymys kuuluu miten ja kenen ehdoilla?

Stiegler maalaa synkkää kuvaa yhteiskunnan muutoksesta. Hyperteollinen teollinen aika on totaalisesti laskennallisen kapitalismin aikaa. Palkkatyö kurjistuu, ja ihmiset alistetaan algoritmiselle hallinnalle. Teollistuminen vei ihmiseltä työtä koskevan tiedon 1800-luvulla, sillä teollisen vallankumouksen päämääränä oli devalvoida aivot. Media ja viihdeteollisuus veivät elämää koskevan tiedon 1900-luvulla, ja nyt meiltä ollaan viemässä teoreettinen tieto. Television tehtävä on vain ja ainoastaan neutralisoida ja passivoida massat. Näiden muutosten seurauksena ihmisiltä on viety mahdollisuudet unelmoitiin, mikä tarkoittaa inhimillisyyden surkastumista. Meitä kohtaa kaiken kattava systeeminen tyhmyys.

Kaikkein rajuimminkin automaattinen yhteiskuntaa runtelee palkkatyötä. Palkkatyö sellaisena kuin sen olemme oppineet ymmärtämään, on tulossa tiensä päähän. Robotisoituva tuotanto ja automatisoituvat itsepalvelut eivät enää tarvitse työläisiä. Tämä on Stieglerin mukaan automatisoituvan yhteiskunnan väijäämätön kehityskulku. Tätä ei ole tajunnut sen paremmin ammattiyhdistysliike kuin pääomakaan. Kirjoittaja ei kuitenkaan maalaa mitään synkkää dystopiaa. Hänen mukaansa on kehkeytymässä mahdollisuudet siihen, että oikea työ voidaan vapauttaa palkkatyön kahleista.

Kirja herättää tärkeitä kysymyksiä yhteiskunnallisesta muutoksesta: millainen yhteiskunnallinen järjestys meitä odottaa palkkatyön mahdollisen loppumisen jälkeen. Miten järjestetään reilu tulonjako, miten organisoitua arki ja inhimillisten tarpeitten tyydytys? Kuka päättää politiikasta ja miten. Miten yhteiskunnalliset intressit artikuloituvat ja miten niitä välitetään? Millaista on hyvä elämä?

On hyvä lopettaa puheenvuoro Marxin Pääoman III kirjan kuuluisaan toteamukseen: "Vapauden valtakunta alkaa välttämättömyyden valtakunnan tuolla puolen, olennaista on työajan lyhentäminen". Tästä Tuulankin on hyvä jatkaa.

Harri Melin, YTT, Sosiologian professori, Tampereen yliopisto